

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДНИХ ПРІОРИТЕТІВ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

В.В. Хміль

Сьогоднішнє суспільство досягло певних висот у розвитку виробничих сил та в економічному зростанні, але воно дуже багато чого загубило в гуманітарній сфері: людина на протязі століть отримує перемогу в техніці, в науці, але в результаті суспільство залишилося серед руїн зневір'я та духовної кризи. Аналізуючи ідеологічні складові в становленні світогляду та мислення, доречно звернути увагу на ті, котрі історично вкорінені в нашу матеріальну й духовну культуру минулою ідеологією та традиціями, котрі не можуть не впливати на світогляд. Означену реальність французький філософ Л. Альтюсер називає «ідеологічними апаратами держави» [3, с. 32], котрі підсвідомо здійснюють примус в умовах формування свідомості молодої людини.

Для Л. Альтюсера очевидно, що такий вплив на формування свідомості здійснюють соціальні інститути як церква, школа, назва вулиць, профспілки, засоби масової інформації, сім'я, преса, — всі вони несуть на собі вплив ідеології держави, що впливає опосередковано на становлення свідомості [3, с. 12] молоді та на особисте життя людини. Ідеологічні апарати пануючої політики функціонують також в режимі парламентської демократії, на рівні загальних виборів, через боротьбу політичних партій та їх програм. Такі «ідеології» знаходять місце індивіду як в демократичних так і в інститутах тоталітарного типу, впливають певним чином на соціалізацію індивіда.

Надособистнісні ідеологічні апарати закріплюють певну форму соціального відчуження індивіда та відтворюють можливість мислити відповідно до заданих ідеологами правил гри. На жаль, Л. Альтюсер тільки констатує наявність існування та формування певних мисле-

форм, не вбачаючи шляхів подолання механізмів відчуження людини та становлення її окультуреного мислення. Філософ не дає відповіді на питання — а чи це можливе формування мислення на засадах національної культури за допомогою оновлених ідеологічних апаратів держави. Вся проблема в тому, що держава та політика в Україні взагалі несуть у собі елементи аморалізму, підтвердженням тому є тіньова економіка, в котрій задіяні державні функціонери та парламент, який виведений з-під контролю громадян.

В цьому аспекті слушно буде торкнутися важливих складових культури формування мислення, та впливу на нього мовних конструкцій, особливо коли йдеться про введення в навчальний процес специфічної дисципліни «Основи гендерної рівності». Як уже давно було підмічено французькими структуралістами (Ж. Лакан, Р. Барт), мова людини будь-якої національності не є нейтральною моделлю, що формує сприйняття реальності, з тієї причини, що тільки мова виступає головною системоутворюючою основою культури. Будь-яка людина, вживаючи ті чи інші звичні поняття, не вдумується в їх смисл, але при цьому на рівні підсвідомості відтворює стратегічний стереотип відношення до жіночого начала в бутті, що закріплює гендерну нерівність.

Концепт «чоловіка» містить у собі та відображає західну інтелектуальну традицію. Таке злиття двох начал чоловічого та жіночого в одне поняття несе у собі психологічні, соціальні та космологічні уявлення про людину-чоловіка й стає нормою у формуванні світогляду, формально нівелюючи гендерну рівність, де жіноче повністю підпорядковане чоловічому началу. Майже усі європейські мови, через які здійснювалася історія західного мислення, відображали чоловічий рід за допомогою слів чоловічого роду: «l'homme», «el hombre», «l'homo», «der Mensch», «man», «anthropos», «человек». Скоріше усього, це було прагненням «сформулювати самостійне і розумне начало людського „я“, відірвавши його від єдності з природою» [1, с. 375], як влучно вказує на це американський філософ Р. Тарнас.

Винятком з цього є українська мова. Слово «людина» не ототожнюється з людським родом, з чоловічим інтелектуальним та діяльним началом, що, скоріше усього, свідчить про поважливе ставлення до жінки в Україні. Таке чоловіче начало стає свого роду «фігурою замовчування». При цьому ця «фігура» нагадує чимось гірський кришталь, який зростає у відповідності до правил геометрії, а в нашому випадку така фігура визначає майбутню форму історичної структури, культур та зв'язки, котрі формують певні ваємовідносини у суспільстві.

Доречно зауважити, що осмислення специфіки сучасної свідомості та алгоритмів епохального мислення піддав плідному аналізу відомий французький філософ М. Фуко. Він здійснив глибокий логічний аналіз мови, через аналіз смислів, на яких започатковуються «мовні ігри», через переплетення різних форм людської діяльності в умовах владних стосунків. Дослідник зазначив, що прогрес в засобах масової комунікації наприкінці ХХ ст. наблизив людину до створення невідомої раніше засобів маніпулювання людьми, володарювання їх розумом соціометричних наук та ідеології, котрі працюють сьогодні на технології пригноблення свідомості людини. Виділені М. Фуко в європейській культурі структурні епістемі різних епох з певним співвідношенням «мовних висловів» та реальних «предметів» в історичній ретроспективі свідчать про те, що в середньовічній культурі має місце певна «тотожність слів та предметів» [2, с. 36], (якщо не враховувати інтерпретації отцями церкви біблійних символів), завдяки чому і робилася спроба досягти логічно побудованої мови.

Процес становлення капіталістичного способу виробництва в добу Відродження та Нового часу ніс з собою нові суперечливі уявлення про людину як центр світобудови, котрі оприявнювалися у відчутті єдності з природою та світом в цілому. З іншого боку, позитивістське мислення виводить людину з центру світу, так як одночасно здійснюється виключення суб'єкта з процесу пізнання та створення безособового інтелекту, котрий керується природними та математичними законами, де людина посідає місце стороннього спостерігача. Раціоналізм Нового часу та Просвітництва несе у собі «добре побудовану логічну мову», котра завдяки широким узагальненням, поступово втрачає свою співвимірність реальним предметам та процесам. На цьому етапі породжується нова диспозиція слів та речей: минулий зв'язок між мовою та світом руйнується, їх співвідношення здійснюється через асоціативне уявлення слова-образу, де поняття наповнюються певним змістом. Слова та предмети вимірюються в мисленому просторі через їх тотожність та відмінність. Нова культурологічна епістема відкриває простір для нового світорозуміння, котре зробило можливим появу нових конкретних областей знання, таких як політична економія, політична наука, біологія тощо.

З другої половини ХІХ ст. в європейській культурі народжується нова епістема, що впливає на рефлексуюче мислення наступних двох століть. Формування слова-знаку уже не має прямого відношення до реальності. Слова набувають усе більшої абстрактності та самостійності відносно реальних речей та процесів, вони стають основним чинни-

ком формування як суспільної свідомості, так й свідомості окремої людини, на противагу поглядам К.Маркса стосовно пріоритетності з цього питання матеріально-виробничої діяльності. Згідно з думкою французького філософа, знак стає більш реальним ніж предмет, з цієї причини сучасна думка поглинена аналізом значень, символів та нових смислів. Слова та речі виходять за межі єдиної співвимірності смислової площини, а в подальшій еволюції мова оприявнює своє самостійне буття. В мистецтві, літературі, політиці, науці мова все більше знаходить своє самостійне життя, а співвідношення слів та предметів характеризується своєю випадковістю і не підпорядкованістю формальнологічним законам мислення.

Починаючи з кінця минулого століття людство все більше живе у вигаданому світі. Віртуальні світи створюють середовище для нашого мислення та буття. Слово стає первинним для дії, а певні мислеформи викликають до життя образи реальності, створюють ірреальні світи. М. Фуко слушно зауважує, що «сучасна людина з її засобами мислення — це недавній винахід, якому ще немає і двох століть» [2, с. 43], що стає підґрунтям для осмислення сучасного інформаційного вибуху, пов'язаного з сучасними ЗМІ, Інтернетом, політичною міфологією, ідеологією, що створюють соціальні коди, котрі лежать в основі масової культури. Для пересічної людини уникнути їх впливу майже неможливо.

Майбутнє суспільство та його вимоги до якостей особистості не мають аналогу в реальному історичному досвіді людства, мабуть тому філософи та їх розум вірять в те, що дійсність повинна набутти розумної форми, а, відповідно, активна свідомість повинна творити буття. Проблема стоїть у площі керування нашим буттям через культуру, доброякісну освіту, через комплекс гуманітарних наук.

1 Бібліографія

- [1] *Тарнас Р.* История западного мышления. — М., 1995.
- [2] *Фуко М.* Нужно защищать общество. Курс лекций 1975–1976. СПб.: Наука, 2005.
- [3] *Althusser L.* Position (1964–1975). — Paris, 1976.

Надійшла до редакції 23 лютого 2010 р.